

Олійник Олег Вікторович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний консультант Інституту законодавства Верховної Ради України

Позитивні та негативні впливи інформаційної революції на забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства, держави

У статті розглянуто окремі аспекти впливу процесів інформаційної революції на забезпечення інформаційної безпеки.

Ключові слова: інформаційна революція, забезпечення інформаційної безпеки особи, інформаційне суспільство.

Інформаційне суспільство – це категоричний імператив сучасності, прогресивного розвитку соціальних систем. Проблема формування інформаційного суспільства в Україні присвячено багато наукових досліджень, публікацій, проведені міжнародні конгреси, науково-практичні конференції та круглі столи, парламентські слухання тощо. Законом України від 16 березня 2006 р. № 3555-IV затверджено “Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки” [1]. У “Повізанні Президента України Віктора Януковича до українського народу” 2011 рік проголошено роком освіти та інформаційного суспільства [2, с. 17].

Обґрунтування ідей постіндустріального стану розвитку та переходу до інформаційного суспільства було здійснено ще в минулому столітті. При цьому доцільно звернути увагу на те, що сучасне відставання країн СНД зумовлено тим, що радянська наука певний час розглядала теорію інформаційного суспільства як буржуазну науку, яка суперечила класовій боротьбі. З цих причин радянська наука до розробки теорії і практики постіндустріального етапу розвитку звернулася зі значним запізненням.

Головне завдання – обґрунтування проблем інформаційної безпеки в нових умовах розвитку соціальної системи. Однак у зв'язку з наведеним ми вважаємо, що від об'єктивної оцінки сучасних викликів

у сфері інформаційної безпеки особи, суспільства, держави і ґрунтовної відповіді на напрями і зміст державної політики у цій сфері діяльності у значній мірі залежатимуть позитивні надбання щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні. Ігнорування проблем інформаційної безпеки здатне викликати наслідки не тільки в інформаційній сфері, а й в усіх напрямках життєдіяльності країни.

На міжнародному конгресі з проблем розвитку телекомунікацій і будівництва інформаційного суспільства в країнах СНД, що відбувся у Санкт-Петербурзі у лютому 2001 р., віце-президент Російської академії наук Ж. Алферов нагадав: "...Майже 20 років тому на міжнародній конференції у Токіо було проголошено про те, що Сполучені Штати Америки, починаючи з 1955 року стали постіндустріальною країною у зв'язку з тим, що найчисленнішою групою серед працюючого населення виявилися зайняті одержанням, обробкою і використанням інформації. ...інформаційні технології дозволили США до цього часу не збільшувати вказану групу населення, вона і досі складає приблизно 50 % працюючого населення, що стало можливим завдяки розвитку мікроелектроніки" [3].

Відставання України у розвитку теорії і практики інформаційного суспільства, треба визнати, є одним із головних чинників наявності серйозних проблем, пов'язаних із формуванням державної політики інформаційної безпеки. В Аналітичній доповіді НІСД "Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості" зазначено: "Для країн, подібних до нинішньої України, яка все ще перебуває у стані цивілізаційної невизначеності, інформаційне суспільство, на жаль, багато в чому залишається популярним гаслом із лексики європейських декларацій, ніж реальною практикою" [4]. Щодо стану інформаційної безпеки та її забезпечення ситуація ще значно гірша. В Україні залишаються недостатньо науково обґрунтовані зміст дефініцій "інформаційна безпека", "забезпечення інформаційної безпеки" в широкому розумінні цих понять; невизначені організаційні та правові засади внутрішньої і зовнішньої політики в цій сфері; на державно-управлінському рівні існує недооцінка, а в багатьох випадках ігнорування потенційних і реальних інформаційних викликів, загроз і небезпек. Суспільство і держава не готові адекватно реагувати на прояви цих негативних для України явищ сучасності. Пануючі в суспільстві та на рівні державної влади погляди на інформаційну безпеку як лише безпеку в інформаційній сфері, тобто сфери обігу інформації, дезорієтують і дезінформують людину і громадянина, суспільні та державні інституції. Проблеми інформаційної безпеки стають усе гострішими і непередбачуваними.

Стан інформаційної безпеки та вдосконалення державної політики щодо її забезпечення залежатиме від чіткого визначення пробле-

мних аспектів формування інформаційного суспільства, яке впливатиме на сферу діяльності, що досліджується.

Однією із важливіших проблем як формування інформаційного суспільства, так і забезпечення інформаційної безпеки є базова основа, на якій здійснюється досягнення визначених цілей.

І. В. Арістова [5, с. 81] вважає, що головними характеристиками інформаційного суспільства постають: інформаційна економіка, індустрія інформаційних послуг, сучасні інтелектуальні інформаційні технології та технології зв'язку, значний потенціал науки, потреба фізичних і юридичних осіб в інформації (знаннях), високий рівень інформаційно-правової культури всіх суб'єктів інформаційних відносин, матеріально-технічне забезпечення різноманітних послуг. В Аналітичній доповіді НІСД зазначено: "Відмінні ознаки інформаційного суспільства як моделі є по суті ідентичними ознаками постіндустріального суспільства. Головним чинником суспільних змін стає виробництво й використання інформації; теоретичне знання як вища цінність і основний товар стає чинником формування нової соціальної структури суспільства, а також нових моделей керування. Якщо в індустріальну епоху в умовах капіталістичної економіки вирішальне значення мали власність і капітал, то в інформаційному суспільстві відбувається перехід до обслуговуючої економіки, коли домінуючу роль починає відігравати сфера послуг, при чому послуг, передусім, інформаційних" [4].

Наведене свідчить про те, що інформація і знання, інформаційно-телекомунікаційні системи й мережі зв'язку, інформаційні технології виконують обслуговуючу роль в економіці, соціально-гумантарній, військовій, політико-адміністративній сферах тощо. Інформація і знання, інформаційно-телекомунікаційні системи й технології є чинниками підвищення рівня економічного розвитку, джерелом потужних соціокультурних трансформацій, ефективності державно-управлінської діяльності та ін. Запропонований висновок про те, що постіндустріальний стан розвитку – це стан якісно нових цивілізаційних послуг на основі: інформації і знань, вільного доступу до них; широкого використання інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій; прискореної автоматизації всіх сфер і галузей виробництва; управління соціально-гумантарних змін, що водночас впливає і змінює напрями цивілізаційного розвитку. Цей висновок не суперечить і поглядам на ознаки інформаційного суспільства таких теоретиків постіндустріального стану розвитку як Д. Белл [6], О. Тоффлер [7], П. Дракер [8] та ін.

Г. В. Беловим [9] на основі аналізу впливу інформаційної революції на розвиток інформаційних процесів зроблено висновок про те, що головним чинником глобальних перетворень завжди була боротьба за матеріальні та енергетичні ресурси. Така боротьба, як зазначає ав-

тор, ведеться “за свої – шляхом повсюдного застосування ресурсозберігаючих технологій і за чужі – шляхом установаження вигідного режиму економічного домінування й управління в своєму альянсі або шляхом ведення фінансових та інформаційних воєн, а іноді шляхом прямої збройної агресії проти членів інших альянсів” [9]. На думку автора, жодна ресурсозберігаюча технологія не може працювати за відсутності, принаймні, самих мінімальних ресурсів, що такі ресурси треба мати або на своїй території або на території членів союзу. Н. Нижник зазначила, що стратегія розвитку має спиратися головним чином на власні матеріальні, фінансові, науково-технічні та інші ресурси, що має бути основою державної політики [10, с. 60]. У фундаментальній науковій праці “Глобалізація і безпека розвитку” О. Білоус підкреслює, що приматом та імперативом для нових незалежних країн є високоефективний державний менеджмент, здатний розробляти і втілювати в життя економічну стратегію й національну стратегію розвитку, орієнтовану на врахування вимог і законів глобалізації та глобальної інтеграції, здатну вирішувати довгострокові завдання розвитку на десятиріччя вперед, забезпечувати необхідні масштаби і високу якість внутрішніх соціально-економічних трансформацій [11, с. 724–725].

Ще один важливий аспект. Багато науковців залишили поза увагою попередження англійських учених Б. Гранвіля і К. С. Леонарда, висловлене ними на сторінках української преси у 2001 р. про те, що інтеграція у світову економіку дає найкращі надії на зростання, досягнати цього неможливо тільки за рахунок інформаційних технологій, що бідним країнам необхідні здорові стратегії розвитку, а не просто стрибок до кібернетичного простору. На думку авторів, інформаційні технології принесуть прибуток тільки у разі дотримання обґрунтованих стратегій розвитку і що кожен повинен замислитися перед тим, як покладати безмежні надії на можливості Інтернету [12].

Всім відомо, що в Україні було розроблено “стратегію економічного і соціального розвитку України на 2002–2011 роки”, яка передбачала через механізми державного прогнозування і регулювання забезпечення концентрації матеріальних, людських і фінансових ресурсів, спрямованих на реалізацію ключових завдань української економіки, утвердження її конкурентних переваг, зміцнення та розвитку передусім, наукоємних галузей виробництва та науково-технічного прогресу. “Помаранчевою” владою, визначені на період до 2011 року напрями соціально-економічного розвитку, були підмінені ілюзорними і міфотворчими деклараціями типу “Десять кроків назустріч людям”, “Українські прориви” та ін. Наслідки цього для соціально-економічного розвитку України обґрунтовано Президентом України В. Януковичем в Аналітичній доповіді НІСД [11]. Після п’яти років великих ілюзій, –

на думку вчених НІСД, – ми повернулися в своєму розвитку майже на десять років назад. Водночас розтрачено значні інтелектуальні, матеріальні, соціальні ресурси [11, с. 114]. Усе це не лише гальмувало, а й підривало економічну та науково-технічну базу формування інформаційного суспільства. Йшов процес підвищення залежності України від економічно й науково-технічно розвинених країн. Безпекові аспекти розвитку інформаційного суспільства, передусім інформаційні складові захисту національних інтересів, досягли критичної межі.

Верховною Радою України Законом України від 16 березня 2006 р. затверджено “Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки”. Аналіз змісту цього документу дає право для висновку, що законодавцем України зроблено, м’яко кажучи, необ’єктивні оцінки нерівності соціально-економічного розвитку між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, а саме: “... у світі склалися такі передумови, які вимагають прискореного розвитку інформаційного суспільства країни. Насамперед, це пов’язано із соціально-економічною нерівністю, яка виникає між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, внаслідок суттєвої різниці в темпах зростання обсягів і номенклатури товарів та послуг, які виробляються й надаються за допомогою ІКТ. Така нерівність негативно впливає на конкурентоспроможність країн і життєвий рівень людей” [13, розд. 1]. Отже, Верховна Рада України силою закону закріплює міф (ілюзію), що “стрибок до кібернетичного простору” є панацеєю лікування всіх соціально-економічних проблем.

Верховною Радою України у даному випадку проігноровано світовий досвід, який свідчить про те, що успішний перехід будь-якої країни до нового етапу цивілізаційного розвитку здійснюється при наявності необхідної економічної, передусім матеріальної, науково-технічної і ресурсної бази. Тільки на цій базі можливий розвиток інформаційно-комунікаційних систем і мереж зв’язку, інформаційних технологій. І наступне – науково-технологічний прогрес має зворотні зв’язки: впровадження інформаційно-комунікаційних систем та інформаційних технологій стає потужним засобом розвитку високотехнологічних, ресурсозберігаючих секторів економіки, людського потенціалу та економічного зростання, конкурентоспроможності країни та підвищення якості життя громадян.

Запропонований висновок підтверджується сучасним становищем в Україні. В Аналітичній доповіді НІСД [4] із посиланням на зарубіжні та вітчизняні джерела, наведено дані про те, що станом на 1 січня 2010 р. чисельність Інтернет-аудиторії в Україні налічувала 15,3 млн користувачів, що складає третину населення України. А також, що Україна, поряд з іншими країнами СНД, є світовим лідером за темпами збільшення соціальних мереж і щорічним приростом користувачів із 2009 р. близько на 30 %. Можна навести й інші показники розвитку інформатизації

та вітчизняної Інтернет-аудиторії. Проте, досягнення України щодо інформатизації та розвитку українського сегменту Інтернет не корелюється із стратегічним економічним відставанням, соціально-гуманітарною кризою та іншими негараздами. Президент України В. Янукович зазначив: "... повинен ще раз нагадати про наші суворі реалії. Бідність і злидні стали головною проблемою незалежності. Майже 30 % наших громадян знаходяться за межею бідності" [2, с. 6].

Аналіз "Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки" щодо основних стратегічних цілей, основних напрямів розвитку інформаційного суспільства дає підстави для висновку, що близько 50 % положень цих напрямів діяльності та цілей без позитивних змін з питань розвитку економіки є ілюзіями. А напрям державної політики, пов'язаний з пропагуванням переваг і благ побудови інформаційного суспільства, використання можливостей ІКТ уразливими верствами населення, зокрема малозабезпеченими, особами з фізичними вадами, в умовах сучасного зубожіння у зв'язку з низькими зарплатами і пенсіями, може сприйматися зазначеними категоріями населення як знущання.

В "Основних засадах розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки" зазначено: "Основним завданням Основних засад є забезпечення формування умов і напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні з урахуванням Декларації принципів та Плану дій, напрацьованих на Всесвітніх зустрічах на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (Женева, грудень 2003 р.; Туніс, листопад 2005 р.), та Постанови Верховної Ради України від 1 грудня 2005 р. "Про рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні", а також сучасного стану використання ІКТ в усіх сферах практичної діяльності в Україні". І ще на один важливий аспект, про який йдеться в Основних засадах, доцільно звернути увагу, а саме: "...в розвинутих країнах відбувається перехід від індустріальної економіки до економіки знань, в якій частка послуг і структура ВВП стає домінуючою, а самі послуги набувають виражених наукових та інноваційних особливостей" [1]. Безумовно, досвід розвинених країн сприятиме Україні пройти свій шлях формування інформаційного суспільства. Однак є суттєві проблеми – власне українські, без вирішення яких шлях до інформаційного суспільства здатний породити додаткові негативні виклики, ризики і потенційні загрози національній безпеці, насамперед інформаційній безпеці особи, суспільству, державі.

Законодавцем у період "помаранчевого" правління не враховувалося, що в розвинених країнах (Західна Європа, США та ін.) й в Україні формування інформаційного суспільства має докорінну різницю. У зазначених країнах здійснюється постіндустріальний стан розвитку за умов сталого функціонування і подальшого розвитку економіки, державних і суспіль-

них інституцій, які діють на цивілізованих правових та організаційних основах сформованого демократичного суспільства. Сліпе копіювання сучасних підходів у розвинених країнах матиме негативні наслідки.

Інформаційна революція в розвинених країнах, передусім США, Японії, деяких країнах Західної Європи, розпочалася і триває понад п'ятдесят років. Для сучасного етапу розвитку інформаційного суспільства в таких країнах ставляться суто прагматичні цілі, сутність яких полягає в тому, щоб інформація, інформаційні ресурси, розвинуті телекомунікації та інформаційні технології працювали на поліпшення життя і добробуту людини, суспільства, держави. Аналогічні висновки у своїх наукових працях роблять А. Білорус [11], К. Беляков [15], П. Дракер [8] та ін. Так, американський вчений П. Дракер ще на початку нового століття звертає увагу на те, що інформаційна революція має два етапи. На першому етапі, який тривав протягом п'ятдесяти років, інформаційна революція була зосереджена на інформації – її збиранні, зберіганні, передачі, аналізі, відтворенні. На новому етапі зміст революції, як зазначає вчений, полягає у наступному: на основі інформаційних ресурсів та інформаційних технологій через відповідні підприємства вирішуватимуться завдання створення вартості та підвищення добробуту; інформаційні технології скорочують витрати часу і коштів на розрахунки виробничих, будівельних процесів, вносять докорінні зміни в організацію виробництва, банківську справу, охорону здоров'я тощо [8, с. 20–21].

Ми не припускаємо думки про те, що результати інформаційної революції в інших країнах не впливають позитивно на стан справ в Україні. Світові інформаційні телекомунікації, мережі зв'язку, засоби масової інформації створили умови і для українських користувачів реалізації права на доступ до накопичених у світі інформаційних ресурсів і знань та інших позитивних здобутків постіндустріального розвитку. Великі надії на краще дає діяльність влади на чолі з Президентом України В. Януковичем. Дуже важливим є те, що за короткий термін: відновлено управління країною; зупинено падіння економіки та тяжкі кризові явища; усунуто негативні чинники у зовнішній політиці; зупинено внутрішньополітичний хаос; налагоджується система освіти; здійснюється активна боротьба з корупцією і зловживанням бюджетними коштами; відмічаються позитивні зміни з питань урахування пропозицій суспільства щодо прийняття важливих державних рішень та ін.

Особливо доцільно звернути увагу на позитивну роль у сфері захисту національних інтересів і забезпечення цивілізованих підходів до інформаційної діяльності законів України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 1 липня 2010 р. та "Про інформацію" в редакції Закону України 2011 р.

Список використаних джерел

1. Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки : затверджено Законом України від 16 берез. 2004 р. № 3555–IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/.
2. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу від 3 черв. 2010 р. (з Експертною доповіддю НІСД “Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації”/ укладач А. В. Єрмолаєв). – К. : НІСД, 2010 – 128 с.
3. Развитие телекоммуникаций и построение информационного общества в странах СНГ : сб. мат-лов межд. Конгресса ; Секретариат МПА государств-участников СНГ. – СПб, 2001. – С. 10–36. – 21–23 февр.
4. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: Аналітична доповідь / Дубов Д. В., Ожеван М. А., Гнатик С. Л. – К. : НІСД, 2010. – 29 с.
5. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / І. В. Арістова. – Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с.
6. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Д. Белл // Сучасна зарубіжна філософія. – К. : 1996. – С. 194–251.
7. Тоффлер О. Третя хвиля / О. Тоффлер // США – економіка, політика, ідеологія. – 1982. – № 7 – С. 11–13.
8. Дракер П. Следующая информационная революция / П. Дракер // Офис. – 2000. – № 9–10. – С. 20–26.
9. Белов Г. В. Правовые аспекты формирования и использования НИТ / Г. В. Белов // Проблемы информатизации. – 2001. – Вып. 2. – С. 53–60.
10. Україна: поступ у ХХІ століття : зб. ст. / І. Ф. Надольний, В. А. Ребало, Н. Р. Нижник [та ін.]. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 220 с.
11. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білоус, Д. Г. Лук’яненко, М. О. Гончаренко [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
12. Гранвіль Б. Комп’ютерне розділення / Гранвіль Б., Леонард К. С. // День. – 2001. – 31 січ.
13. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 527.
14. Беляков К. И. Управление и право в период информатизации : монография / К. И. Беляков. – К. : КВІЦ, 2001. – 307 с.

В статье рассмотрены отдельные аспекты влияния процессов информационной революции на обеспечение информационной безопасности.

The article deals with the consideration of some aspects of the influencing of the informative revolution processes on the providing of the informative security.

Стаття надійшла до редакції журналу 29 листопада 2011 року.